

NÄR
RÖSTERNA
TYSTNAR

Kunskapslyft om Förtintelsen

FÖRDJUPNINGAR OCH INLÄSNINGSTEXTER

TEMA 2

ANTISEMITISM –

HATET MOT JUDAR

NÄR RÖSTERNA TYSTNAR

Obs!

Filmen innehåller bilder, filmsekvenser och berättelser som kan uppröra och det är därför viktigt att läraren först ser igenom filmen själv före visning och sedan är lyhörd för elevernas reaktioner för att avgöra om det behövs uppföljning eller personliga samtal efter filmen.

OM FILMEN

Filmen *När rösterna tystnar* bygger på boken *Flykten från ett folk mord* av Maria Vajta Klamer. Du kan se filmen hos [Utbildningsradion](#) (UR).

Filmen kan användas i samtliga av gymnasieskolans historiekurser men främst rekommenderas den för kurserna historia 1a och 1b. Den kan även användas i grundskolan och rekommenderas då främst för åk 9.

Målgrupp: ungdomar och lärare på gymnasiet

Filmen kan även användas på högstadiet, men rekommenderas från 15 år.

Ämne: Förintelsen, antisemitism, mänskliga rättigheter

Speltid: 38 minuter

Språk: svenska

Textad: ja

Produktionsår: 2021

Filmen är producerad av [Skaparkraft Film & Musikproduktion](#) i samarbete med [Riksorganisationen för fortbildning om Förintelsen](#) (RFF).

Läs mer och se filmen på www.riksff.se eller hos [Utbildningsradion](#) (UR).

LÄRARHANDLEDNINGAR

Riksorganisationen för fortbildning om Förintelsen (RFF) har utarbetat en lärarhandledning till *När rösterna tystnar*. Den är uppdelad i olika kapitel och teman med fördjupningsmaterial och inläsningstexter. Det finns även en lärarhandledning som är bearbetad och förkortad av UR:s pedagogiska redaktörer. Du hittar alla handledningar under [Pedagogiskt material](#) hos [RFF](#). Den förkortade versionen hittar du även [här](#).

Text: Björn Westerström, gymnasielärare i Malmö

Bilder: Andreas Gejke, fotograf, Skaparkraft Film & Musikproduktion

Pedagogisk rådgivning: Forum för levande historia

Formgivning: RFF

INLEDNING

Följande tema visar att nazisterna ingalunda var först eller sist att diskriminera och förfölja judar. Det vi kallar antisemitism är en latent del av den kristna europeiska kulturen och har därefter spridit sig till hela världen och flera ideologier. För att motverka antisemitiska uttryck, bilder, tankar och konspirationsteorier måste eleverna ges möjlighet att identifiera vad som är antisemitiskt. I genomgången nedan beskrivs antisemitismens historiska rötter, speciella kännetecken (antisemitism är inte enbart en rasism, utan något mycket mer komplext).

Som lektionsupplägg föreslås att läraren först presenterar hela eller valda delar av materialet om antisemitism. Se till att ge eleverna möjlighet att ställa frågor och diskutera vad de upplever som oklart.

Efter genomgång och efterföljande frågor och diskussioner kan en eller flera av övningsuppgifterna presenteras. Övningsuppgifterna fokuserar enbart på antisemitism i anslutning till Förintelsen eftersom det är Förintelsen som filmen handlar om. Det är naturligtvis möjligt att välja bort läsningen av Hitlers text och Himmlers tal samt de övningsuppgifter som hör samman till dessa. I så fall kan uppgifterna 6 och 7 genomföras.

När läraren summerar efter övningarna är det viktigt att följande betonas:

- Antisemitism orsakar stort lidande främst naturligtvis för judar, men även andra människor drabbas.
- Antisemitism har ingenting med judar att göra utan bygger på andras fantasier om judar.

Varför valde nazisterna att rikta sitt hat mot just judarna och hur kan det komma sig att tyskarna och även resten av Europa inte protesterade våldsammare när Hitler redan 1934 började

---

Antisemitism orsakar stort lidande främst naturligtvis för judar, men även andra människor drabbas.

Antisemitism har ingenting med judar att göra utan bygger på andras fantasier om judar.

---

diskriminera och förfölja judar i Tyskland? Det finns alltså någon form av förståelse för Hitlers hat, inte alltid en sympati, men heller inte den reaktion av oförstående och avsky som Hitlers behandling av judarna borde ha resulterat i.

I filmen berättas om Hitlers maktövertagande, om hur nazisterna inrättar områden med murar runt om för judar i polska städer, getton, men inte för polackerna. Polackerna behandlades oerhört illa, men inte i närheten av hur nazisterna behandlade judarna.

I filmen berättar Maria om Deborah och vi förstår att nazisterna upplever en skillnad mellan å ena sidan Deborah och Adam och å andra sidan Helena och Ewa.

Vad som kanske inte framkommer i filmen är att detta hat mot judar fanns i hela Europa. Det hade långt före andra världskriget och Hitler förekommit våldsamma övergrepp riktade mot judar och detta fortsatte även efter att nazisterna besegrats. Hatet finns fortfarande både i och utanför Europa, men varifrån kommer detta hat och vad driver de som hatar?

ANTISEMITISM

Det som vi idag syftar på när vi använder begreppet antisemitism är ett kulturellt nedärvt hat mot judar som har sitt ursprung i den kristna kulturen i Europa men som spridit sig till hela världen. Antisemitism innebär föreställningar som skulle kunna beskrivas som hat riktat mot just judar (och ingen annan). Detta kan ta sig många former av uttryck – alltifrån skällsord till massmord. Det kan utgå från individer, grupper eller till och med nationer och kan rikta sig mot enskilda judar, judar som grupp eller mot judiska symboler och byggnader.

Det är viktigt att betona att antisemitism inte har något alls med judar eller judendom att göra. Antisemitism uppstår och utgår från de som hatar judar och är en produkt av deras fantasier. Genom

historien har mängder av beskrivningar och bilder av vad judar är formats i framför allt den kristna kulturen, och senare även inom andra ideologier, religioner och kulturer. Utgångspunkten för dessa bilder och beskrivningar är hat. Judarna är målet för detta hat eftersom de upplevs som främmande. Bilderna som skapas är stereotyper och fördomar, utan grund, fantasifoster som inte har något med judar att göra.

Judarna får i antisemitismen inneha rollen som de andra, de som inte är som vi. Genom att peka ut judarna som främmande och annorlunda tror sig de som hatar kunnat få en bättre förståelse för vilka de själva är. Hatet hjälper hatarna att finna en identitet och en gemenskap.

HISTORISKA RÖTTER

Det som vi idag kallar antisemitism har sin uppkomst i kristendomens frigörande från judendomen. När den judiska sekt som uppstod kring Jesus började spridas utanför judendomen framstod det som generande att så många av Guds eget folk avvisade det nya budskapet från Gud, och därigenom alltså avvisade Jesus som Messias. En förklaring som de kristna gav var att judarna var onda. Denna föreställning blev än starkare när kristendomen spreds genom romarriket. Att anklaga romarna för Jesus död hade satt de kristna i en ännu sämre relation med statsmakten än de redan hade. I stället svängde tolkningen av det som hänt till en starkare betoning på att det var judarna som var skyldiga till Jesus död.

I och med korstågen blir det tydligt att denna föreställning gått från kyrkans lärda till vanliga människors tankevärld. Innan korsfarararméer gav sig av mot Mellanöstern anföll de och massakrerade de judiska bosättningar i Frankrike och Tyskland. Hundratusentals judar mördades både i militära angrepp och folkliga upplopp. Några hundra år senare, när pesten drabbade Europa, utpekades judarna som skyldiga till farsoten. Judarna anklagades för att ha förgiftat

brunnar i städerna med smittämnen trots att de dog i samma utsträckning som alla andra. Åter uppstod folkliga upplopp och följden blev att judar mördades i hundratusental. Under medeltiden växte flera föreställningar och bilder om judar fram som fortfarande idag har betydelse. En sådan tanke var att judar mördade kristna barn i en religiös rit när de framställde sitt påskbröd, *matza*. En annan föreställning var att judarna var i maskopi med djävulen och hade som målsättning att krossa Guds skapelse. Den senare idén kom sedan att bli central för alla konspirationsteorier om judar. Det var också under medeltiden som de kristna började se judar som giriga.

De antijudiska föreställningarna har därefter levt kvar och visat sig i tider av politisk oro, till exempel under reformationen (Martin Luther gav ut en hatskrift mot judar) och häxförföljelserna.

När europeernas religiositet minskade under 1700-talet och de första dokumenten om mänskliga rättigheter dök upp i revolutionerna i Frankrike och Amerika verkade det först som att hatet mot judarna skulle försvinna. Men i och med nationalismen, idén om de nationella folkens

särart, fick de antijudiska föreställningarna ett nytt sammanhang. Trots att judar vid den här tiden hade börjat assimileras i framför allt väst-europeiska samhällen ansågs de fortfarande inte riktigt som medborgare. Misstankar fanns om att de inte var lojala mot staten eftersom de saknade blodets anknytning. Hatet mot judar gick alltså från att vara religiöst till att bli etniskt och kulturellt.

Europa genomgick i början på 1800-talet en genomgående förändring, den industriella revolutionen. Denna ledde inte bara till tekniska förändringar utan även ekonomiska, kulturella och politiska, och det var många som kände rädsla och otrygghet i den nya världen. Inom den konservativa rörelsen fanns åsikter om att det var judarna som låg bakom alla stora förändringar som världen genomgått (franska revolutionen, kapitalismen och ökad globalisering). Förändringarna hotade de gamla europeiska traditionerna och därför måste judarna motarbetas.

Ända sedan medeltiden har det funnits en tro att judar ingick i en konspiration, ett hemligt förbund. I kristen mytologi beskrevs detta som ett förbund mellan judarna och djävulen. Förbundets mål var att förstöra Guds verk och kristendomen. Under 1800-talets slut utvecklades den här föreställningen genom att ryska hemliga polisen publicerade ett falsifikat, det påhittade hemliga dokumentet *Sion Vises protokoll*. I denna text berättas om en konspiration i vilken judar genom manipulation av stater söker världsherravälde. Trots att texten tidigt avslöjades som oäkta källa vann protokollet stor popularitet och översattes till flera språk, däribland svenska. Idag trycks och säljs fortfarande *Sion Vises protokoll* och många människor är övertygade om vanföreställningen att det finns en judisk konspiration som styr världen.

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kom antijudiska tankar att ingå i det som blev rasbiologi, tron att det fanns olika raser med olika egenskaper och värden. Judarna sågs som en icke-ras, ett farligt hot mot alla andra raser. I denna föreställning är judar inte längre ett hot

genom religion eller brist på nationell tillhörighet utan genom sin blotta existens, något som skulle få ödesdigra konsekvenser.

Den nya antisemitism i vilken konspirations-teorier och rasbiologi ingick fick genomslag i det nazistiska partiet i Tyskland. Antisemitismen hade blivit en ideologi. Under andra världskriget övergick nazisternas diskriminering av judar till förföljelse och slutligen massmord – Förintelsen.

Många var de som trodde att antisemitismen dog i och med Tysklands kapitulation, men hatet mot judar fanns kvar och så även tron på den judiska konspirationen. Efter att staten Israel bildades 1948 kom det att uppstå en ny antisemitisk våg, denna gång i Stalins Sovjetunionen. Judar var förrädare som bara hade lojalitet med varandra och staten Israel, och benämningen "sionist" fick en stark negativ betydelse. Denna nya socialistiska antisemitism eller antisionism spred sig till de andra staterna i Östeuropa och så småningom till socialistiska rörelser i Västeuropa.

I tusen år hade judar och kristna tolererats i den muslimska världen. Visserligen med tillägg som till exempel att de var tvungna att betala mer i skatt, inte fick inneha för mycket makt och inte fick bära vapen. När de europeiska stormakterna lade under sig delar av Mellanöstern i slutet på 1800-talet kom de att föra med sig idéer om nationalstater och demokrati, men även antisemitiska idéer. Vanföreställningar om den judiska konspirationen, om judisk ondska och girighet blev därigenom en del av de motståndsrörelser som höll på att bildas.

I Koranen finns verser som kan tolkas som positiva och andra som kan tolkas som fientliga mot judar. Tidigare hade tonvikten legat på de positiva, men i de nya radikala islamiska rörelserna som till exempel muslimska brödrskapet lyftes de fientliga verserna. På vis kom antisemitismen att slå rot inom islamism och även arabisk nationalism. I samband med staten Israels bildande och de krig som följde förstärktes denna antijudiska prägel. Antisemitiskt bild- och språkbruk har därefter varit en del av konflikterna mellan Israel och dess grannar.

ANTISEMITISMENS KÄNNETECKEN

Antisemitism har alltså funnits på flera platser, under olika tider och med olika grupper som utgångspunkt. De fientliga föreställningarna om judar behöver inte judisk närvaro för att existera. Ett tydligt bevis på att antisemitiska tankar kan finnas trots judisk frånvaro ser vi exempel på i 1500-talets England. I slutet av detta århundrade publicerade den engelske dramatikern William Shakespeare en komedi med namnet *Köpmannen i Venedig*. I pjäsen finns en framträdande roll, juden Shylock, som har de inom antisemitismen så vanliga egenskaperna. Han är girig, fylld av hat mot de kristna, blodtörstig och slug. Detta trots att det inte fanns några judar i England vid denna tid. De hade utvisats flera hundra år tidigare.

Antisemitismen består av en mängd bilder och föreställningar som ofta kan vara motstridiga. Det finns en föreställning att judar är giriga kapitalister, men samtidigt finns föreställningen att judar är revolutionärer och socialister. Det finns föreställningen att judar är lata och samtidigt finns föreställningar att de är energiska. De motstridiga bilderna av judars egenskaper existerar parallellt och kan ingå i samma helhet.

I hatstrukturer (rasism) generellt lyfts den egna rastillhörigheten, etniciteten eller religiösa tillhörigheten fram som bättre än den som hatet riktas mot. Detta kan vi se i hat mot svarta, muslimer och romer där vit eller kristen identitet framställs som överlägsen. Detta kallas

för positiv särskiljning. Genom hatet förstärks den egna identiteten. Inom antisemitism framställs de andra, alltså judarna, ofta som starkare än den egna gruppen. Judar är smartare än kristna eller judar är bättre på ekonomi än européer. Denna idé, att judarna är starkare, kombineras alltid med en negativ etisk övertygelse, att judar är elaka eller att judar är giriga. Därigenom skiljer sig antisemitismen

”Begreppet antisemitism betecknar judefientlighet i den mening att man har fördomar om och fientliga attityder mot judar som kategori. Antisemitismen har en lång historisk bakgrund med rötter i främlingsfientlighet, ekonomi, religion, nationalism, ras-tänkande och politik. Den kan uttryckas i till exempel ord eller handling, och riktas mot judar som individer eller som kollektiv.”

Forum för levande historia

från andra hatstrukturer på så vis att den innehåller en farlig kombination av å ena sidan förakt och hat, samt å andra sidan rädsla och motvillig beundran.

Inom antisemitismen finns en tydlig beskrivning av judar som onda. Synen på dem är alltså kopplad till frågor om ont och gott, om Gud och djävulen. Judarna beskrivs som ett aktivt hot, som en grupp som ofta är starkare än andra grupper och som söker världsherravälde.

VAD BETYDER ANTISEMITISM?

Ordet antisemitism dök upp under 1800-talet. Begreppet kom att få sin spridning efter att en tysk journalist, Wilhelm Marr, hade använt begreppet i en stridsskrift mot judar. Marr var ateist och hans hat mot judar hade inte någon religiös grund. Marr ville att hans åsikter skulle tas på allvar och ville inte framstå som kristen judehatare. Hans hat var rationellt motiverat, menade han, och genom att använda ett nytt begrepp tänkte han att han skulle få fler att inse det hot mot tysk kultur som judarna utgjorde.

Ordet antisemitism består av förledet *anti-* som kommer från grekiskan och betyder mot. Därefter följer ett ord hämtat från lingvistik, *semit*, som kommer från beteckningen semitiska språk. Semitiska språk är en större språkgrupp i Afrika och Mellanöstern där bland andra hebreiska och arabiska ingår. I det här sammanhanget syftar dock *semit* på jude, inte på arab. Ordet avslutades med efterledet *-ism* (samma efterled som finns i *socialism* och *liberalism*) och med detta ville användarna signalera begreppets politiska relevans.

Det finns flera problem med att använda begreppet antisemitism. För det första har det uppkommit inom samma hatstruktur som det ska

beskriva. Antisemitism är ett ord som användes för att visa att hat mot judar var politiskt rumsrent.

För det andra kan ordet *semit* lura oss att tro att begreppet även syftar på hat mot araber och andra folk som talar semitiska språk. Det är en feltolkning som ofta utnyttjas i antisemitiska sammanhang. Hat mot judar skiljer sig från andra hatstrukturer på flera sätt och bör hållas åtskilt från annan rasism.

Antisemitismen innefattar företeelser förekommande under väldigt olika förhållanden genom historien och även under olika tider. Antisemitism syftar även på alltifrån glåpord i skolmatsalen till försök till systematisk utplåning av ett folk. Det betecknar alltså väldigt olika företeelser.

Att använda ett gemensamt begrepp för alla dessa olika företeelser har ändå en relevans. Bilder, idéer och berättelser från medeltiden har kunnat överbrygga tid och rum trots att hatet mot judarna förändrats från religiöst till etniskt och politiskt. Det finns en kontinuitet som väver samman ett tyskt träsnitt från 1400-talet med en uppdatering på Facebook 2018 på arabiska.

LITTERATUR

Almog, Shmuel, *Nationalism and Antisemitism in Modern Europe, 1815–1945* (Oxford: Pergamon Press, 1990).

Cohn, Norman, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, (New York: Harper & Row, 1966).

Langmuir, Gavin I., *Toward a Definition of Antisemitism* (Berkeley: University of California Press, 1990).

Lipstadt, Deborah E., *Antisemitism here and now* (Scribe publications 2019).

Nirenberg, David, *Anti-Judaism: The Western Tradition* (New York: W. W. Norton & Company, 2013).

Poliakov, Leo, *The History of Anti-Semitism, Volume 1, From the Time of Christ to the Court Jews* (University of Pennsylvania press, 2003).

Wistrich, Robert S., *Demonizing the Other Antisemitism, Racism and Xenophobia* (Routledge, 2012).

FRÅGOR OCH UPPGIFTER

När Maria visar sin film för klassen får vi i inledningen höra två överlevande från Förintelsen, Ester och Leon Rytz, berätta om det judiska gettot. Leon berättar hur en liten flicka skjuts av en SS-man som därefter skjuter hennes mamma trots att hon bär ett spädbarn. Hur kan en människa agera som denna SS-man? Vari ligger motivationen bakom en sådan handling? Med hjälp av två historiska källor ska vi se om antisemitiska föreställningar kan ge något svar på denna fråga.

KÄLLA 1 – ETT MEMORANDUM AV HITLER

År 1936 fick Hermann Göring, Tysklands näst mäktigaste man, ett memorandum av Hitler. I detta säger Hitler följande:

Sedan början av den franska revolutionen har världen med ökande hastighet drivits mot en ny konflikt, vars mest extrema lösning heter bolsjevismen, men vars innehåll och syfte bara är att avlägsna de samhällsskikt som gav ledarskapet till mänskligheten fram till idag och som kommer att ersättas av den internationella judendomen... Jag vill ha det noterat att det är min övertygelse att

denna kris varken kan eller vill komma att misslyckas med att anlända, och att Tyskland har en skyldighet att säkra sin existens med alla möjliga medel... För en seger av Bolsjevismen över Tyskland skulle inte leda till ett Versaillesfördrag, utan till den slutliga förstörelsen, till och med förintelsen av det tyska folket.

KÄLLA 2 – ETT TAL AV HIMMLER

Den 4 oktober 1943 talar Reichsführer SS Heinrich Himmler inför 92 SS-generaler, de som leder mordandet av Europas judar.

Jag syftar nu på judeevakueringen, utrotandet av det judiska folket. Det är sådant som är lätt att säga. 'Det judiska folket utrotas', säger varje partikamrat, 'naturligtvis, det står i vårt program, eliminering av judarna, utrotning, det gör vi'. Och så kommer de alla, de präktiga 80 miljonerna tyskar, och var och en har sin anständiga jude. Naturligtvis är de andra svin, men just den här är en prima jude. Av alla dem som pratar på detta sätt har ingen sett på, ingen stått ut med det. De flesta av er vet vad det betyder när hundra lik ligger bredvid varandra, när 500 ligger där eller när 1000 ligger där. Att ha stått ut med detta, och – bortsett från undantag på grund av mänsklig svaghet – ha förblivit anständiga, det har gjort oss hårda. Detta är ett ärofyllt blad i vår historia som aldrig skrivits och som aldrig kommer att skrivas, för vi vet hur svårt vi skulle ha det om vi ännu idag i varje stad – under bombanfallen och krigets bördor och umbäranden – hade judar som hemliga sabotörer, agitatorer och uppviplare. Om judarna fortfarande vistades i den tyska folkroppen, skulle vi nu förmodligen ha kommit till det läge vi var i 1916/1917. De

förmögenheter de hade, har vi tagit ifrån dem. Jag har givit strikta order, som har utförts av Obergruppenführer Pohl, att denna förmögenhet, självklart, utan undantag ska tillfalla riket. Vi har inte behållit något för egen del. Enskilda som har felat straffas enligt en order som jag gav i början och som varnande: Var och en som tar så mycket som en mark är en död man. Ett antal SS-män – de är inte så många – har brutit mot denna order, och de kommer att dö utan förbarmande. Vi hade den moraliska rätten, vi hade plikten gentemot vårt folk att döda detta folk som ville döda oss. Men vi har ingen rätt att berika oss själva med en enda päls, en enda klocka, en enda mark, en enda cigarett eller någonting annat. Vi utrotade en bacill eftersom vi inte till slut ville bli sjuka av bacillen och dö av den. Jag tänker aldrig godta att ens den minsta lilla varhärd uppstår här och biter sig fast. Var den än skulle bildas, kommer vi gemensamt att bränna bort den. Allt som allt kan vi emellertid säga att vi har fullgjort denna ytterst svåra plikt av kärlek till vårt folk. Och vi har inte tagit någon skada av det i vårt inre, i vår själ, i vår karaktär.

FRÅGOR OCH UPPGIFTER

1. Både Hitler och Himmler ser judarna som ett hot. Vad är det de inbillar sig att judarna kan göra? Varför tror de det?
2. Vilka menar Hitler och Himmler när de talar om judar? Hur tänker de sig att judar är?
3. I den första texten går det att ana att Hitler vill starta ett krig, mot vem och varför?
4. I den andra texten talar Himmler om de problem som finns när vanliga människor talar om ”eliminering” av judar. Vilka problem menar han att det finns?
5. Himmler använder sig av bildspråk (liknelser och metaforer) när han talar om judar. Han använder ord som utrotning, bacill, varhärd. Vad finns det för faror med att använda de här begreppen om människor? Finns det människor som talar om sina medmänniskor på samma sätt idag?
6. I filmen frågar sig Kim hur man kan leva med sig själv efter ”att ha gjort något sådant mot en annan människa”. Försök att åtminstone delvis besvara frågan utifrån vad du lärt dig om antisemitism.
7. Historikern Yehuda Bauer har vid flertal tillfällen sagt att antisemitism inte är en judisk sjukdom utan en icke-judisk sjukdom samt att det finns 29 miljoner skäl till att bekämpa antisemitism. ”Inte på grund av judarna, utan för att försvara era samhällen mot en dödlig cancer”. Vad tror du att han menar med detta?

“Anti-Semitism is not a Jewish illness, but a non-Jewish one. [...] There are, my friends, 29 million reasons for you to fight anti-Semitism. Not because of the Jews, but to protect your societies from a deadly cancer.”

*Yehuda Bauer, historiker och professor
vid Hebrew University, Jerusalem, 1977–1995*

Riksorganisationen för fortbildning om Förintelsen (RFF) har utarbetat en lärarhandledning till *När rösterna tystnar*. Den är uppdelad i olika kapitel och teman med fördjupningsmaterial och inläsningstexter enligt följande:

- Inledning. Filmens handling. Koppling till skolans styrdokument.
- Förintelsen – En historisk bakgrund.
- Tema 1 – Judisk identitet i Polen.
- Tema 2 – Antisemitism. Hatet mot judar.
- Tema 3 – Warszawas getto.
- Tema 4 – Värdet av demokrati.
- Tema 5 – Räddarna.

Lärarhandledningen finns även i en version som är bearbetad och förkortad av UR:s pedagogiska redaktörer. Du hittar alla handledningar under [Pedagogiskt material](#) hos [RFF](#). Den förkortade versionen hittar du även [här](#).

Du som är lärare får fritt kopiera lärarhandledningarna, distribuera dem digitalt och visa dem i samband med din undervisning. När lärarhandledningarna eller delar av innehållet används på olika sätt ska den ideella upphovsrätten iakttas.

Filmen finns även med engelska undertexter på Vimeo. Kontakta kansli@riksff.se för inloggningsuppgifter.